

Костогриз В.Г., Хуторна М.Е.

ДЕРЖАВНІ БАНКИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Досліджено міжнародний досвід участі держави у фінансовій стабілізації банківської системи. Визначено підходи до трактування поняття «банк з державною часткою» та «державний банк». Проведено аналіз діяльності групи банків з державною часткою в умовах структурної перебудови. Визначено ключові проблеми державних банків у сучасних умовах. Запропоновані напрями підвищення фінансової стабільності банків з державною часткою. Обґрунтовано необхідність законодавчого визначення чітких механізмів гарантування повернення коштів фізичних осіб у разі банкрутства чи зміни власника державних банків. Визначено, що до невідкладних заходів мікроекономічного характеру повинні бути віднесені: підвищення рівня прибутковості державних банків, підтримка рівня ліквідності, підвищення рівня капіталізації, удосконалення методів оцінки фінансових ризиків та адекватного управління ними, перехід на інноваційні механізми діяльності.

Ключові слова: державний банк, банк з державною часткою, фінансова стабільність, банківський сектор, державна участь.

Постановка проблеми. Фінансова стабільність банківського сектору є однією з найважливіших умов розвитку національної економіки, запорукою успіху економічних перетворень та макроекономічного розвитку держави. В умовах підвищеної політичної та економічної нестабільності, збиткової діяльності та банкрутства багатьох банків України важливого значення набуває дослідження шляхів забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України, пошук сегментів банківського ринку, що мають достатній ресурсний, стратегічний та адміністративний потенціал до стабілізації ситуації в банківському секторі України. Тому дослідження діяльності державних банків, сучасних проблем їх функціонування та можливостей щодо забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади участі держави в капіталах комерційних банків широко досліджуються у вітчизняній літературі. Питаннями проблем діяльності державних банків в Україні займалися такі науковці, як В. В. Оніщенко, Н. М. Шелудько, О. Дзюблюк, О. В. Усенко, Л. М. Стрельбицька, І. В. Дук, В. Стельмах,

М. В. Суганяка. Зокрема в роботах В. В. Оніщенко [1] досліджувались тенденції кредитної та депозитної діяльності державних банків. У роботах М. І. Крупки [2] наведено аспекти інноваційної практики українських державних банків в умовах глобалізації. Проте, у світлі сучасних світових тенденцій та нестабільності вітчизняної економіки виникає необхідність дослідження ролі та можливостей вітчизняних державних банків у фінансовій стабілізації банківського сектору України.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є дослідження діяльності державних банків, сучасних проблем їх функціонування та визначення можливостей та перспектив розвитку в умовах необхідності забезпечення фінансової стабільності банківського сектору.

Опис основного матеріалу дослідження. Відмітимо, що пріоритетами у сфері системного забезпечення фінансової стабільності банківського сектору має стати створення належних нормативно-правових, економічних, фінансових, соціальних, інституціональних та інформаційних умов за такими напрямками:

– підвищення ефективності фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, податкової, інвестиційної політик з точки зору їх взаємоузгодженості в аспекті формування стійкого потенціалу до стабільного розвитку економіки;

– удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування банківського сектору, у тому числі унормування питання захисту прав учасників фінансових відносин як споживачів фінансових послуг, так і кредиторів;

– безперебійне забезпечення економічних

© Костогриз Вікторія Григорівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Черкаси, email: kostogryzvg@gmail.com

Хуторна Мирослава Емільівна, к.е.н., доцент, докторант ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, email: lmiroslava7@gmail.com

агентів фінансовими ресурсами з метою стабільного нарощування їх фінансового потенціалу до ефективного функціонування та розвитку;

– оздоровлення та вдосконалення управління, регулювання та нагляду фінансово-кредитної сфери;

– реформування архітектури інституціонального середовища фінансово-кредитної сфери України, зокрема, щодо координації дій та інформаційних потоків між суб'єктами системи забезпечення фінансової стабільності банківського сектору.

У даному контексті питання державних банків представляється важливим у всіх вищезазначених аспектах. Більше того, вони виконують роль фінансових каналів проникнення державницької політики (фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, бюджетної) у реальний сектор економіки. Дане питання суттєво актуалізується на прикладі України, урахувавши частку державного капіталу у банківському секторі після факту націоналізації ПАТ «ПриватБанк».

Зарубіжний досвід засвідчує, що за умов істотних фінансових проблем приватних вітчизняних банківських установ, основою стабільності банківського сектору виступають банки, які є власністю держави. В таких країнах, як Португалія, Австрія, Ісландія державі довелося націоналізувати декілька приватних банків [1]. Державна частка в банківському секторі Німеччини є досить значною і складає понад 50% від усіх активів банківської системи та близько 20% від загальної кількості німецьких банків. Збільшення обсягу державного капіталу в банківській системі Німеччини було здійснено з метою підтримання банківської системи в період кризи. [3]. В Бразилії період 2012–2014 рр. характеризувався значним зростання кількості державних банків на фоні зменшення кількості іноземних та приватних банківських установ. Так, в кінці 2014 року середня частка державних активів банківської системи Бразилії становила 40%, частка приватних активів – 41% та іноземних – 19%. Банківські кризи та паніка змушувала уряд здійснювати націоналізацію приватних банків для підтримки їх функціонування, взяття на себе відповідальності за виплатою зобов'язань. Такі заходи призвели до підтримання банківської системи в цілому та виведення країни із фінансової кризи [4]. Таким чином, в кризових та посткризових умовах в цілому ряді розвинених країн держава приділяє значну увагу державним банкам, створюючи основу для стабільної діяльності фінансової системи.

Існують різні підходи до трактування поняття «державний банк» та «банк з державною

часткою». На думку В. В. Оніщенко, «державний банк» – це банківська установа, метою діяльності якої є не отримання прибутку, а виконання функцій фінансових агентів уряду при реалізації програм соціально-економічного розвитку, в якому 100% статутного капіталу належить органам державної влади, який в управлінні підпорядкований цим органам, рівень контролю держави над яким визначається відповідними нормативними актами. Водночас, поняття «банк з державною участю», на думку автора, є більш загальним і включає банки: над активами яких органи державної влади або державні підприємства здійснюють прямий чи опосередкований контроль; в капітал яких держава входить прямо чи опосередковано на постійній чи тимчасовій основі в різних частинах та, відповідно, з різною метою [5, с. 28]. Досліджуючи позицію А. В. Верніка щодо трактування поняття «державний банк», можна стверджувати, що він відносив до даної категорії будь-який банк, що контролюється державою, не враховуючи розмір державної частки в статутному капіталі. Тобто, можна стверджувати, що він ототожнює поняття «державний банк» з поняттям «банк, з державною участю» [6, с. 6].

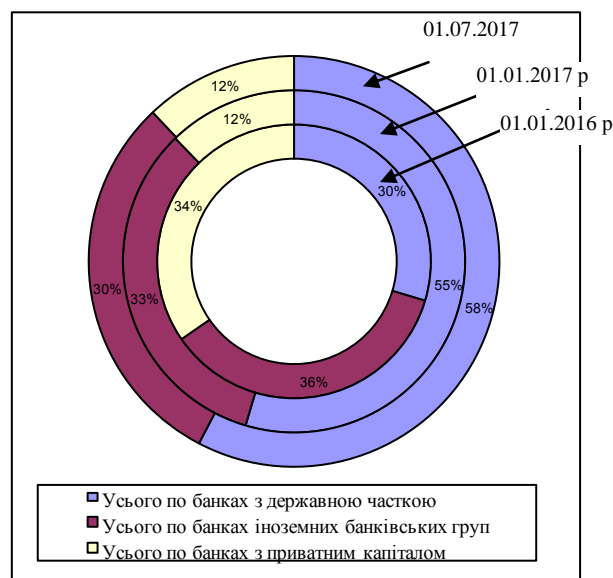
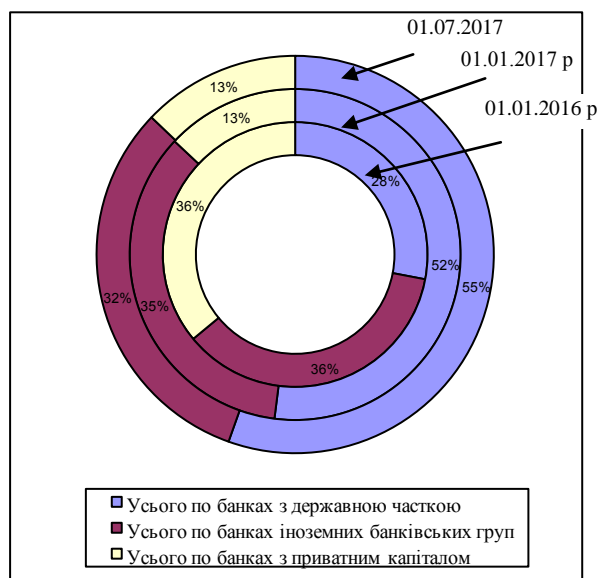
Згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність» державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Державний банк створюється за рішенням Кабінету Міністрів України [7]. Згідно з даним законодавчим підходом до поняття „державні банки”, ті банки, які мають частку державної власності менше показника 100% не можливо назвати державними банками. Проте, станом на 01.01.2017 в структурі всіх банків з державною участю відсоток власності державних органів в структурі статутних капіталів знаходиться понад 75%, що надає їй безумовні права на управління даним банком. Таким чином дана ситуація в сучасних умовах нівелює різницю між поняттям „державний банк” та „банком з державною часткою”.

Кінець 2016 року відзначився входженням до структури державних банків ПАТ КБ «Приватбанк». Внаслідок переходу системного ПАТ КБ «Приватбанк» у стовідсоткову власність держави, частка державних банків в структурі активів банківської системи України значно зросла та станом на 01.01.2017 р. становила 52%, що на 24% більше попереднього року (рис. 2, а).

Обсяг зобов'язань державних банків в банківській системі України за вказаний період також значно збільшився й станом на 01.01.2017р. становив 58%, що на 28% більше початку 2016 року. (рис. 2, б). В структурі зобов'язань

державних банків станом на 01.07.2017 року кошти фізичних осіб, що зосереджені на рахунках державних банків становили 61,73%

всієї банківської системи, кошти юридичних осіб – 50,70%.

а) структура власності активів

б) структура власності зобов'язань

Рис.2. Структура власності активів та зобов'язань банківської системи України за період 2016–2017 рр. [8]

Важливими специфічними характеристиками державних банків в сучасних умовах є їх масштабність. Рішенням Правління Національного банку України від 23 лютого 2017 року визначено ПАТ КБ "Приватбанк", АТ "Укрексімбанк" та АТ "Ощадбанк" системно важливими банками України [8]. В той же час з моменту входження ПАТ КБ «Приватбанк» в структуру державних банків збитки групи банків з державною часткою також зросли. (рис. 3). На початку 2016 року діяльність банківської системи була збитковою й станом на 01.01.2016 року загальний збиток банків становив 77935 млн. грн. Проте за період 2016–2017 рр. збитки

групи банків іноземних банківських груп та банків з вітчизняним приватним капіталом зменшувалися, переважним чином за рахунок ліквідації банків з недостатнім обсягом капіталу та ліквідності. Проте збитки групи банків з присутністю державного капіталу за вказаний період зросли в 6 разів. Як повідомляє Інтернет-портал «Фінансовий клуб» ПАТ КБ «Приватбанк» у 2016 році отримав найбільший збиток в історії банківської системи України [9].

За даними Міністерства фінансів станом на 1.10.2017 року частка непрацюючих кредитів в українських банках склала 588,215 млрд грн, або 56,44% загального обсягу виданих кредитів.

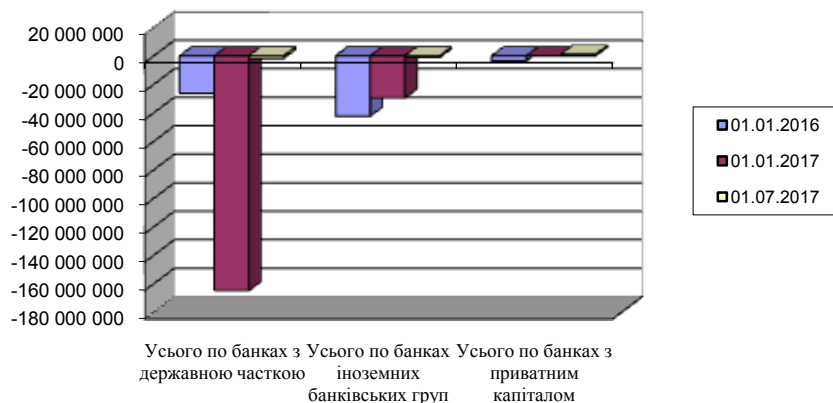

Рис. 3. Ефективність діяльності банківської системи України, за період 2016–2017 роки. [8]

За даними НБУ: - рівень непрацюючих кредитів в державних банках склав 71,4%, - в банках з іноземним капіталом - 46%, - з приватним капіталом - 25,1% .

Внаслідок високої частки проблемних кредитів державні банки здійснювали значні відрахування у резерви під активні операції, що, в результаті, зменшувало рівень їх капіталізації та рівень прибутковості. Зокрема станом на 01.10.2017 року загальна сума відрахувань до резервів під активні операції по державним банкам становила 244 730,5 млн грн. [10] .

В сучасних умовах реформування банківської системи України, політичної та економічної нестабільності в державі, банки за участі державного капіталу мають ряд проблем:

1. Збитковість банків з державним капіталом (ПАТ „Приватбанк” є лідером по обсягу збитку в банківській системі).

2. Державні гарантії досить часто спонукають менеджерів банку до не досить ефективних методів управління банком, пов’язаного зі значними ризиками.

3. Великий обсяг неякісних кредитів в кредитному портфелі банків з державною участю.

4. Недосконалість діючого законодавства щодо специфічних особливостей діяльності державних банків на фінансовому ринку.

5. За умов політичної та економічної нестабільності в державі, значний обсяг активів банків з державним капіталом сприяє неефективному використанню бюджетних засобів та розвитку корупції.

Основними шляхами, що можуть знівелювати більшість вказаних проблем і покращити ефективність діяльності державних банківських установ, та позитивно вплинути на стабілізацією всієї банківської систем України, повинні бути адміністративно-правові та економічні заходи макроекономічного та мікроекономічного характеру. (Рис.4)

Їх реалізація повинна забезпечувати насичення економіки країни національними фінансовими ресурсами, переорієнтацію державної політики на довгострокове планування, сприяти посиленню довіри населення до фінансових установ. Фінансова стабільність державних банків зокрема та банківської системи України в цілому неможлива без стабілізації макроекономічної ситуації в державі.

Рис. 4. Напрями підвищення фінансової стабільності банків з державною часткою*

*Розроблено авторами

Важливими сучасними напрямками стабілізації є забезпечення сталого розвитку економіки, стабільність національної грошової одиниці, політична стабільність, переорієнтація з короткострокових на довгострокові суспільні та бізнесові цілі, підвищення довіри населення до уряду та урядових програм, зростання добробуту та покращення рівня життя населення

З метою забезпечення виконання державними банками основних покладених на них функцій необхідною є розробка комплексу адміністративно-правових заходів, що дозволили б найбільш ефективно організувати діяльність таких банків. Основні законодавчі документи, що регулюють діяльність комерційних банків не регламентують їх сферу обслуговування, принципи діяльності тощо. Зважаючи на специфіку функціонування державних банків, доцільним є створення відповідної системи економічних нормативів та фінансових показників, які б дозволяли найбільш адекватно оцінювати ефективність їх діяльності. Така система може включати усі існуючі економічні нормативи та фінансові показники або лише частину з них. Можливим є також врахування певних галузевих показників в залежності від сфери функціонування конкретного державного банку [11]. Оскільки більшість державних банків в Україні є системно важливими, до них повинен бути призначений особливий режим нагляду та контролю за діяльністю, що дозволить більш повно та прозоро оцінювати результати діяльності державних банківських установ, оперативно впроваджувати певні заходи для забезпечення їх платоспроможності у мінливих фінансово-економічних умовах.

Законодавчу базу, зокрема Закон України «Про банки та банківську діяльність», необхідно доповнити статтями, що передбачали б більш чітку та повну регламентацію основних принципів, загальних для всіх державних фінансово-кредитних установ. В статті 57 даного Закону прописано, що «Вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою». Проте існує необхідність у прийнятті підзаконних актів, щоб регулювали механізми виплати коштів з вкладів фізичних осіб у разі банкрутства державних банків.

Окрім цього, Верховною радою України в грудні 2016 року було проголосовано за Законопроект про внесення зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо гарантування державою вкладів фізичних осіб, згідно якого статтю 57 Закону буде доповнено. Дане доповнення надає 100% гарантію держави вкладникам ще двох

державних банків: «Приватбанк» та «Укрексімбанк». Проте протягом року дане доповнення так і не набрало законної сили, що негативно впливає на рівень довіри до державних установ. В разі набуття чинності даних змін до Закону, питання необхідності визначення чітких механізмів повернення коштів фізичним особам в разі банкрутства чи зміни власника державних банків постане особливо гостро.

Також важливими заходами підвищення фінансової стабільності банків з державною часткою мікроекономічного характеру є: підвищення рівня прибутковості державних банків, підтримка рівня ліквідності, підвищення рівня капіталізації, удосконалення механізмів корпоративного управління, удосконалення методів оцінки фінансових ризиків та адекватного управління ними, перехід на інноваційні механізми діяльності.

Достатній рівень капіталізації банків є основою фінансової стійкості банків, сприяє зниженню вартості банківських послуг і підвищенню ефективності діяльності банків. З метою зменшення обсягу фінансового навантаження на уряд держави та за умов необхідності підвищення рівня капіталізації банків можливим є рішення продажу частини капіталу державних банків приватним вітчизняним чи іноземними інвесторам. В «Стратегії розвитку державних банків в рамках комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року», яку запропонував НБУ передбачено, що найближчі 3–5 років Кабінетом Міністрів України більшість банків з державною участю будуть частково або повністю передані у власність іноземним фінансовим організаціям.

Проте продаж значних банківських капіталів іноземним інвесторам може призвести до важко контрольованого впливу іноземного капіталу на банківську систему та економіку України в цілому. Вагоме зменшення державної частки на банківському ринку також може призвести до обмеження впливу держави на формування національної стратегії розвитку банківської системи та фінансування пріоритетних напрямів економіки, унеможливить участь державних банків у масштабних інвестиційних проєктах державної ваги [12]. Відповідно залучення приватних вітчизняних та іноземних інвесторів до капіталу державних банків доречно робити в обсягах, що не буде перевищувати 50% пакету акцій й залишатиме за державою контрольний вплив на прийняття стратегічно важливих для розвитку економіки України рішень.

Висновки і перспективи подальших

досліджень. У кризових та посткризових умовах у цілому ряді розвинених країн держава приділяє значну увагу державним банкам, створюючи основу для фінансової стабілізації банківської системи. Внаслідок націоналізації системного ПАТ «Приватбанк» частка державних банків в структурі активів та зобов'язань банківської системи України значно зросла, державні банки зайняли лідируючі позиції в рейтингах найбільших банків. Проте, у сучасних умовах реформування банківської системи України, політичної та економічної нестабільності в державі, банки за участі державного капіталу мають ряд проблем, що можливо подолати за допомогою впровадження адміністративно-правових та економічних заходів макроекономічного та мікроекономічного

характеру. За умов підвищення фінансової стабільності, банки за участю державного капіталу мають достатній ресурсний, стратегічний та адміністративний потенціал для стабілізації ситуації в банківському секторі. Поряд з цим, поглибленого дослідження потребують напрями підвищення конкурентних позицій банків з державною часткою, особливо в умовах системних макроекономічних дисбалансів, а також урахування суттєві організаційно-управлінських диспропорції у їх діяльності. Більше того, важливим є пошук механізмів забезпечення державою конкурентних переваг державних банків, не зловживаючи можливістю їх докапіталізації коштом платників податків, що і стане предметом наших подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оніщенко В. В. Аналіз діяльності державних банків в Україні / В.В.Оніщенко // Вісник СумДУ – Серія «Економіка». – 2012. – №2. – с.186-192.
2. Крупка М. І. Фінансові інновації державних банків України / М. І. Крупка // Фінансовий простір – № 4 (16). – 2014. – С. 127-131.
3. Реверчук О. С. Світовий досвід розвитку державного регулювання банківського сектору та перспективи його застосування в Україні / О.С.Реверчук // Оптимізація регуляторної політики у банківському і страховому бізнесі: Монографія. – Львів : Ліга прес, Тріада плюс, 2009. – С. 255–274.
4. Relatório de Economia Bancária e Crédito [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bcb.gov.br/pec/depep/spread/rebc_2014.pdf.
5. Оніщенко В. В. Банки з державною участю в банківській системі України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит / В. В. Оніщенко. - Суми: ДВНЗ «АБС НБУ», 2012. – 333 с.
6. Верников А. В. Доля государственного участия в банковской системе России / А. В. Верников // Деньги и кредит. – 2009. – №11. – С. 4-14.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 17.12.2000 р. №2121-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2121-14>.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. НБУ назвал самые убыточные банки [Електронний ресурс] / Financial Club. – Режим доступу: <https://finclub.net/news/nbu-nazval-samye-ubytochnye-banki.html>.
10. Рівень проблемних кредитів в банках зменшився до 56,4% [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/2017/11/01/30733670/>
11. Чмутова І. М. Особливості функціонування державних банків у банківській системі України / І.М. Чмутова // Проблеми економіки – 2011. – № 4. – С.135-138
12. Шелудько Н. М. Проблема капіталізації державних банків України та шляхи її вирішення / Н.М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 45-60.

REFERENCES

1. Onishchenko, V. V. (2012). Analiz diyal'nosti derzhavnykh bankiv v Ukrayini [Analysis of the activity of state banks in Ukraine]. In Visnyk SumDU Seriya „Ekonomika” [Sumy State University Journal. Series “Economics”] [in Ukrainian].
2. Krupka, M. I. (2014). Finansovi innovatsiyi derzhavnykh bankiv Ukrayiny [Financial innovations of state banks of Ukraine]. In Finansovyy prostir [Financial Space] [in Ukrainian].
3. Reverchuk, O. S. (2009). Svitovyy dosvid rozvytku derzhavnoho rehulyuvannya bankivs'koho sektoru ta perspektyvy yoho zastosuvannya v Ukrayini [The World Experience in the Development of State Regulation of the Banking Sector and Perspectives of its Application in Ukraine]. L'viv. Liha pres, Triada plyus [in Ukrainian].
4. Relatório de Economia Bancária e Crédito. Retrieved from: http://www.bcb.gov.br/pec/depep/spread/rebc_2014.pdf [in English].
5. Onishchenko, V. V. (2012). Banky z derzhavnoyu uchastyu v bankivs'kiy systemi Ukrayiny [Banks with state participation in the banking system of Ukraine]. Candidate's thesis. Sumy: DVNZ «ABS NBU» [in Ukrainian].
6. Vernikov, A. V. (2009). Dolya gosudarstvennogo uchastiya v bankovskoy sisteme Rossi [The share of state

participation in the banking system of Russia]. In Den'gi i kredit [Money and credit] [in Russian].

7. Zakon Ukrainy Pro banky i bankivs'ku diyal'nist' : pryiniaty 17.12.2000 roku № 2121-III [Law of Ukraine on banks and banking activity from December 17 2000, №2121-III]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2121-14> [in Ukrainian].

8. Sait Natsional'noho banku Ukrayiny [Site of National Bank of Ukraine]. www.bank.gov.ua. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].

9. NBU nazval samyye ubytochnyye banki [NBU named the most unprofitable banks]. Financial Club. Retrieved from: <https://finclub.net/news/nbu-nazval-samye-ubytochnye-banki.html> [in Russian].

10. Riven' problemnykh kredytiv v bankakh zmenshyvsya do 56,4% [The level of bad loans in banks decreased to 56.4%]. Retrieved from: <https://minfin.com.ua/2017/11/01/30733670/> [in Ukrainian].

11. Chmutova, I. M. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannya derzhavnykh bankiv U bankivs'kiy systemi Ukrayiny [Peculiarities of functioning of state banks In the banking system of Ukraine]. In Problemy ekonomiky [Problems of the economy] [in Ukrainian].

12. Shelud'ko, N. M. (2008). Problema kapitalizatsiyi derzhavnykh bankiv Ukrayiny ta shlyakhy yiyi vyrishennya [The problem of capitalization of state banks of Ukraine and ways of its solution]. In Ekonomika i prohnozuvannya [Economy and Forecasting] [in Ukrainian].

Одержано 07.02. 2018 р.